



ارزیابی اثرات زیست محیطی و اجتماعی و کسب و کار مسئولانه در ایران

در پژوهشنامه شماره ۲، IBR برخی از چالش‌های مرتبط با انجام بررسی‌های موشکافانه (due diligence) را در زمینه کسب و کار مسئولانه بررسی کرده است که تمرکز اصلی این بررسی‌ها بر شناسایی اثرات منفی بالقوه و بالفعل ناشی از هرگونه فعالیت اقتصادی بر مردم و محیط زیست می‌باشد. از آنجایی که «ارزیابی‌های اثرات زیست محیطی و اجتماعی» (ESIAs) ابزاری قابل قبول برای شناسایی اولیه اثرات پیش گفته بشمار می‌رود، پژوهشنامه حاضر (شماره ۵) به واکاوی کاربرد و نحوه ایفای ESIAs در ایران می‌پردازد.

هرچند نظام قانونگذاری در ایران مجموعه‌ای از الزامات را برای ارزیابی اثرات زیست محیطی مدون نموده (که اجمالاً شامل اشاراتی به تأثیرات اجتماعی نیز می‌باشد) در قیاس با استانداردهای بین‌المللی خلاءهای مهمی آشکار می‌شود. همچنین عوامل متعددی اثرگذاری عملی ارزیابی‌های پیش‌بینی شده در قوانین و مقررات را محدود می‌سازد. بحران آب در ایران، آلودگی شدید هوا، استفاده از کار کودک، کمبود و ناکارایی مقررات‌گذاری محلی و مسایلی از این دست، خطرات مرتبط با اعمال کسب و کار مسئولانه در ایران را افزایش می‌دهند. با اینحال، شرکتها می‌توانند گام‌های موثری در راستای مواجهه با چالش‌های برشمرده اتخاذ کنند.

قوانین و مقررات

ارزیابی اثرات زیست محیطی: سازمان محیط زیست ایران مجموعه مقرراتی را برای «ارزیابی اثرات زیست محیطی» (EIAS) تعبیه کرده و گزارش‌های مربوطه را بررسی می‌نماید. اصطلاح «ارزیابی اثرات زیست محیطی» (EIA) که در ایران مورد استفاده قرار می‌گیرد، منعکس‌کننده مقررات‌گذارهای متمرکز بر اثرات محیط زیستی می‌باشد و اثرات اجتماعی انعکاس‌چندانی در این مقررات ندارند. **مقررات سازمان محیط زیست** مقرر می‌دارد که ارزیابی‌های اثرات زیست محیطی باید دربرگیرنده اطلاعاتی در مورد نحوه استفاده پروژه از منابع، ساخت و سازهای فرعی مرتبط با پروژه و نیز تأثیر پروژه بر شرایط متعدد محیط زیستی باشند.

تأثیرات اجتماعی: به تأثیرات اجتماعی بصورت اجمالی در مقررات مرتبط با ارزیابی محیط زیست اشاره شده است اما این اثرات بنحو دقیق شرح داده نشده و مغفول واقع شده‌اند. استثنائاتی در این زمینه وجود دارند که ناظر بر شمول این دسته از ارزیابی‌ها (SIA یا ارزیابی اثرات اجتماعی) در EIA های برخی پروژه‌های سدسازی زیر نظر وزارت نیرو و همچنین پروژه‌های جاده‌سازی تحت نظر وزارت راه و شهرسازی می‌باشند. با اینحال، کمبود مباحث مرتبط با مشارکت اجتماعی و محلی بشدت این دسته از ارزیابی‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

شاخص سلامت: قوانین ارزیابی زیست محیطی در ایران قواعدی مرتبط با تعیین شاخص‌های سلامت محلی توسط دانشگاه‌های علوم پزشکی مربوطه دارد. در عمل اما این شاخص‌ها چندان مورد توجه قرار نگرفته و عمدتاً لیست‌هایی کلی تهیه می‌شوند که فاقد مشاوره دقیق و بررسی اثرات حقیقی پروژه‌ها بر سلامت اشخاص هستند.



انواع پروژه‌های مشمول ارزیابی: در ایران ۵۱ نوع از پروژه‌ها نیازمند ارزیابی اثرات زیست محیطی هستند. پروژه‌های زیرساخت، انرژی، نفت و گاز، پتروشیمی، انرژی‌های تجدیدپذیر، صنایع فلزات، معادن، خودروسازی، سد و صنایع آبی، گردشگری و فاضلاب از جمله این پروژه‌ها هستند. علاوه بر نوع پروژه، الزاماتی همچون مقیاس و مکان پروژه حایز اهمیت است (بعنوان مثال اگر پروژه نزدیک به مکانهای تحت حفاظت و یا حساس به لحاظ زیست محیطی باشد، همچون دریای خزر یا سواحل جنوبی کشور، جنگلها و مناطق محافظت شده، منابع آب زیرزمینی، کوهها و مناطق کویری). پروژه‌هایی که در لیست مذکور نام برده نشده‌اند (صرفنظر از ابعاد پروژه و اثرات مضر احتمالی بر محیط زیست و مردم) نیازمند به ارایه ارزیابی زیست محیطی نیستند.

نحوه اجرا

قوانین مرتبط با ارزیابی اثرات زیست محیطی بدرستی اجرا میشوند

- < در عمل، الزامات ارزیابی اثرات زیست محیطی کم و بیش اجرا میشوند. اثرات زیست محیطی تنها محدود به اثرات مستقیم بر خاک، هوا و آب در محوطه بسیار نزدیک اطراف پروژه میباشد (و حتی این موارد نیز بصورت دقیق بررسی نمیشوند). آلودگی در مفهوم گسترده‌تر و از طریق اثرات غیرمستقیم یا تجمیعی و یا تاثیر بر گروههای جمعیتی که در روستاها و شهرهای دورتر زندگی میکنند، بسیار اندک و محدود مورد توجه قرار میگیرد.
- < اثرات اجتماعی معمولاً مغفول واقع شده و یا بنحوی غیرکارآمد بررسی میشوند.
- < استانداردها در مقررات ارزیابی اثرات زیست محیطی بدرستی لحاظ نشده‌اند که این امر میتواند اثربخشی بررسی‌های زیست محیطی را تقلیل داده و نیز «برنامه عمل» متناسب با دغدغه‌های برشمرده در ارزیابی‌ها را تحت تاثیر قرار دهد.
- < رییس جمهور روحانی کمبودها و نواقص مرتبط با روند ارزیابی‌های زیست محیطی در ایران را **مورد توجه قرار داده** و شفافیت بیشتری را در این زمینه خواستار شده است. تا به امروز پیشرفت اندکی در این زمینه مشاهده شده است.

سطح پایین مهارت

- < در مقاله‌ای که توسط معاون دفتر ارزیابی محیط زیستی سازمان محیط زیست در سال ۱۳۹۰ نوشته شده است، به **کمبود مهارت و دانش کافی مشاوران** پروژه‌ها برای تهیه گزارشات اشاره شده است. از موارد دیگر میتوان به عدم استقلال مشاوران از اجرا کنندگان پروژه اشاره کرد. در بسیاری از موارد این گزارشها رونوشتی از یکدیگر هستند. او همچنین به **عدم مهارت کافی مشاوران سازمان محیط زیست** اشاره میکند که ناظر بر عدم دانش کافی مرتبط با موضوعات بخش‌های معین، عدم اشراف کامل بر شرایط محلی و نیز کمبود منابع معتبر قابل دسترسی و ارجاع برای این مشاوران میباشد.
- < نشانه‌ای از تغییرات محسوس در این زمینه به چشم نمیخورد. در مقاله‌ای دیگر که در سال ۱۳۹۶ چاپ شده است، یکی دیگر از مشاوران دفتر ارزیابی زیست محیطی سازمان محیط زیست بر معضلات کمبود دانش و مهارت، نبود راهبردهای مناسب برای ارزیابی و عدم استقلال مشاوران **تاکید کرده است**.

استفاده از اطلاعات قدیمی و یا نادرست

- < با توجه به کاستی‌های موجود در روند تایید گزارشات، نواقصی در سنجش صحت داده‌ها وجود دارد. مشاوران سازمان محیط زیست که در برخی موارد ممکن است با شرایط محلی آشنایی کافی نداشته باشند، عمدتاً داده‌های دریافتی را تایید میکنند. بعنوان مثال، مطالعات مرتبط با وضعیت خاک یا آب محل پروژه ممکن است سالها پیش انجام شده باشد و ارجاع کنونی به شرایطی باشد که دیگر موجود نیست.
- < زمانی که یک گزارش ارزیابی زیست محیطی تایید میشود، الزاماتی برای ارزیابی‌های مجدد وجود ندارد حتی اگر شرایط در بازه زمانی تایید گزارش تا شروع پروژه تغییر کرده باشد.

رویه‌های ناکارآمد در اجرای قوانین و مقررات و نظارت

- < بدلیل فقدان پایه‌های محکم قانونی مبنی بر اتمام ارزیابی‌های زیست محیطی در اولین مراحل روند ایجاد پروژه و بعلت عدم تقدم این ارزیابی‌ها بر هرگونه اقدام و مجوز دیگر، این گزارشات میتوانند جزو آخرین گزارشات ثبت شده برای شروع یک پروژه باشند. این امر میتواند موجب فشار برای گرفتن تایید گزارش پروژه‌ای باشد که در حال انجام است. مقامات دفتر ارزیابی زیست محیطی از **فشار برای تایید** پروژه‌های خاصی نام برده اند که مورد توجه و حمایت دولت بوده است، حتی در صورتیکه اعضای دفتر ارزیابی بدلیل ملاحظات محیط زیستی موافق به دادن مجوز به چنین پروژه‌هایی نبوده‌اند.
- < علیرغم ارجاعات کلی به میحث نظارت در قوانین مرتبط با ارزیابی زیست محیطی در ایران، نظارت کارآمد در این زمینه به چشم نمیخورد. اجرا و جریمه‌ها بصورت سلیقه‌ای و یا به ندرت اعمال میشوند که این امر موجب کاهش اثر بازدارندگی این قوانین میشود.

برخی ابتکار عملهای محلی در راستای پیشرفت

- < در یک **ابتکار عمل شاخص** که از سال ۱۳۸۶ آغاز شده، شهرداری تهران مقرر کرده است که پروژه‌هایی که توسط شهرداری انجام میشوند موظف به ارائه گزارش ارزیابی اثرات اجتماعی (SIA) برای بررسی تأثیرات اجتماعی پروژه‌ها و ارائه راه‌حلهای متناسب برای مدیریت این اثرات هستند. برخلاف قوانین کلی ارزیابی زیست محیطی در ایران، ارزیابی اثرات اجتماعی در شهرداری تهران، **نظرات عمومی و مشارکت اجتماعی** را هنگام بررسی مدنظر قرار میدهد. شهرداری همچنین لیستی را از کارشناسان خبره در زمینه تهیه و سنجش ارزیابی‌های اثرات اجتماعی تهیه کرده است.
- < با اینحال در سالهای ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۲ **تنها ۱۰ تا ۳۰ درصد** از پروژه‌های شهرداری تهران دارای ارزیابی اثرات اجتماعی بوده‌اند که این نشان از فقدان نظام قوی اجرایی میباشد. همچنین، با وجود اینکه مقررات بیان میکنند که گزارشها باید برای عموم مردم قابل دسترسی باشند، IBR قادر به یافتن چنین گزارشی نیست.

خلاءهای مهم

عدم وجود الزامات برای مشارکت مردمی

بر اساس استانداردهای بین‌المللی ارزیابی اثرات بایستی به اطلاع اشخاص و گروههای جمعیتی که ممکن است تحت تأثیر فعالیتهای تجاری قرار بگیرند، برسد. در ایران الزاماتی مرتبط با مشارکت مردمی وجود ندارد که این امر منجر به این میشود که ارزیابی اثرات زیست محیطی فاقد بخش مهمی از اطلاعات مرتبط با شرایط محلی و اثرات بالقوه بر گروههای جمعیتی اطراف پروژه باشد. جدای از الزامات حقوقی و قانونی، شرکتهای ایرانی عمدتاً تا درعمل توجهی به مشارکت مردمی هنگام پیاده‌سازی پروژه‌های خود نمیکند. همانگونه که در **پژوهشنامه شماره ۲ IBR** اشاره شده است، در شرایطی که مشارکت مردمی و محلی غریب و غیرمعمول است، شرکتها ممکن است با فضایی مملو از عدم اعتماد مواجه شوند که این امر میتواند موجب ایجاد خطر برای کارکنان شرکتها و یا رابطان محلی آنها که ارزیابی اثرات را انجام میدهند، شود.

عدم ارجاع به اشخاص بومی یا میراث فرهنگی و تاریخی

در قوانین ارزیابی اثرات زیست محیطی در ایران ارجاعی به ارزیابی اثرات بر فرهنگ و معیشت مردم بومی، کاربران زمینهای سنتی و عرفی، میراث فرهنگی و آثار تاریخی مشاهده نمیشود. بر تمامی این موارد در استانداردهای بین‌المللی، بالاخص استانداردهای بین‌المللی سرمایه‌گذاری، تأکید شده است.

اقداماتی که شرکتها میتوانند انجام دهند:

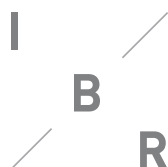
- < **جستجوی دانش و مهارت محلی که موجود است اما بدرستی مورد استفاده قرار نمیگیرد**
دانشگاهها و مراکز پژوهشی ایران منابعی قابل استفاده برای دانش و مهارت محلی بشمار رفته و میتوانند بعنوان مراجعی برای انجام ارزیابی اثرات زیست محیطی و اجتماعی مورد استفاده قرار گیرند.
- < **تقاضای حمایت از دولت متبوعه**
شرکتها و سرمایه‌گذاران میتوانند نیاز خود را در زمینه ایجاد فضایی برای انجام الزامات مرتبط با کسب و کار مسئولانه با دولت‌های متبوعه خویش در میان بگذارند که این امر میتواند منجر به مشارکت دولت متبوعه با هم‌تایان ایرانی باشد.
- < **تلاش برای یافتن راه‌های مبادله دانش**
شرکتها و سرمایه‌گذاران میتوانند بدنال فرصتهایی برای مشارکت با دانشگاهها، انجمن‌های تجاری و دولتها باشند. این مشارکت میتواند منجر به تقویت ظرفیتهای و دانش محلی در ایران در زمینه ارزیابی اثرات زیست محیطی و اجتماعی شود. مبادله تجربیات و اقدامات مثبت صورت گرفته در این زمینه و نیز ایجاد فرصتهایی برای مبادله دانش با متخصصان محلی از دیگر منافع این مشارکت میباشد.
- < **حمایت از شرکای تجاری محلی برای تضمین این امر که ارزیابی اثرات زیست محیطی و اجتماعی مفید و موثر هستند**
زمانیکه ارزیابی اثرات زیست محیطی و اجتماعی توسط شرکای تجاری محلی انجام میشود، شرکتها و سرمایه‌گذاران میتوانند برای اطمینان از تهیه و اجرای مناسب ارزیابی اثرات زیست محیطی و اجتماعی، به شرکای محلی خود راهنمایی، مشاوره، آموزش و حمایت‌های لازم را ارائه دهند. الزامات قراردادی میتواند موجب تقویت تعهدات شرکای تجاری محلی در انجام و پیشبرد موثر ارزیابی‌های زیست محیطی و اجتماعی باشد.

کسب و کار مسوولانه

احترام به حقوق انسان‌ها و محیط زیست

کاهش مخاطرات شرکت‌ها

افزایش منافع کسب و کار برای همه



پروژه کسب و کار
مسئولانه در ایران

www.ibrproject.org

پروژه «کسب و کار مسئولانه در ایران» شرکت‌های خارجی فعال در ایران را به احترام و رعایت اصول بین‌المللی کسب و کار مسئولانه در فعالیتهای بازرگانی تشویق و راهنمایی می‌کند. این پروژه، الگوهای موفق از شرکت‌ها و دولت‌ها در سراسر جهان را جمع‌آوری می‌کند و با به اشتراک گذاشتن استراتژی‌ها و راه‌کارهایی برای پیش‌بینی کسب و کار مسئولانه در محیط‌های کاری پرچالش و ارائه راهنمایی در مورد اقدامات خاص شرکت‌ها به خصوص در مورد ایران می‌تواند از اثرات منفی و مضر بر روی افراد یا محیط زیست جلوگیری کند.

برای کسب اطلاعات و منابع بیشتر لطفاً با مدیر پروژه آندرا شمبرگ و آندرا سالداریاگاس تماس بگیرید.

Andrea Saldarriaga asaldarriaga@ibrproject.org | Andrea Shemberg ashemberg@ibrproject.org